

УДК 378:334.012.32:304.4

ЗАГІРНЯК Д. М.

**ЕМПІРИКА РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЯК БАЗИС
РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Ринкові перетворення вищої освіти передбачали вагомі успіхи в недалекому майбутньому. Однак її реформування довело неможливість дієвого регулювання ринкової стихії. Використання логічних припущень як емпіричних доказів дозволило виконати абстрактну реконструкцію ринкових перетворень у сфері вищої освіти. Доведено, що коливання ринкової кон'юнктури зумовило загострення конкуренції вишів. З'ясовано, що використання закладами освіти в умовах досконалої конкуренції цінових методів боротьби призводить до зниження якості освіти і як наслідок – незадоволення якісних і кількісних потреб роботодавців у кваліфікованих кадрах. Визначено, що ринкові перетворення у цій сфері можуть мати суттєві соціально-політичні наслідки. Запропоновано в деякому майбутньому використати емпіричні доведення як вихідні умови для подальшого реформування вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, ринкові перетворення, вищі навчальні заклади, досконала конкуренція, демпінг, ринок праці, якість освіти, масова освіта.

Постановка проблеми. 24 роки тому у вітчизняній сфері вищої освіти (далі – СВО) розпочались ринкові перетворення. Реформатори мали добрі наміри та сподівались на вагомі успіхи в недалекому майбутньому. Основу їх сподівань становили очевидні успіхи соціально-економічного розвитку країн, чії системи вищої освіти (далі – ВО) набули лідерства у світовому освітньому просторі завдяки найбільш повному і якісному задоволенню освітніх потреб особистості, бізнесу та суспільства. Як очевидні досягнення ринкових перетворень в українській ВО сприймалися поява і розширення мережі приватних вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), надання освітніх послуг державними вишами за рахунок недержавних джерел фінансування.

На шляху реформування прийшло усвідомлення того, що ринкова стихія важко піддається регулюванню, оскільки результати перетворень неможливо передбачити. Бажання державних і приватних ВНЗ задовольнити зростаючий платоспроможний попит на послуги вищої освіти (далі – ПВО) зумовило, з одного боку, розширення асортименту послуг, а з іншого – збільшення контингенту студентів. На зміну ейфорії ринкових реформ, яка залишилася у недалекому минулому, прийшли суворі реалії сьогодення, які вимагають коригування ме-

тодів і форм управління СВО, виходячи як з позитивного, так і негативного досвіду реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безцінним є критичний аналіз комерціалізації вищої школи, поданий у працях зарубіжних учених. Бок Д. досліджує спокусу комерціалізації сучасних американських університетів, але можна провести паралелі й з українськими реаліями [1]. Робота Бен-Переца М. адресована тим, хто небайдужий до сучасних проблем освіти [2]. Нуссбаум М. розвінчує уявлення про те, що освіта, перш за все, являє собою інструмент економічного зростання [3]. На особливу увагу заслуговує точка зору Патора Р., оскільки польська ВО пройшла шлях ринкових реформ паралельно з вітчизняною [4]. Неборський Е. [5], Нав'є Г. характеризує реформи у контексті історичного досвіду [6]. Вітчизняних дослідників об'єднує прагнення пізнати істинну сутність ринкових перетворень. Пасінович І. довів, що ВО містить у собі значний підприємницький потенціал [7]. Цимбал Л. проаналізував основні проблеми функціонування ринку освітніх послуг [8]. Мосьпан Н. висвітила недосконалість сучасного механізму регулювання взаємодії ВО та ринку праці [9]. Кучеренко С. вивчив стан ринку ПВО і визначив проблеми та тенденції його розвитку

[10].

Порівняльний аналіз публікацій довів, що зарубіжні науковці приділяють увагу наслідкам комерціалізації вищої школи, а для українських учених інтерес становить сучасний стан і тенденції розвитку. Причому стан і тенденції сприймаються як щось неминуче, властиве ринковим перетворенням у цій сфері. Західні колеги сприймають посилення комерціалізації як близьку ретроспективу, що дозволяє неупереджено оцінювати її наслідки. Для вітчизняних фахівців комерціалізація – це сьогодні і найближче майбутнє, коли рішення необхідно ухвалювати як можна раніше. Однак реалії такі, що сучасну вищу школу образно можна порівняти з лабораторією, у якій протягом кількох десятиліть проводиться один масштабний експеримент. Причому емпіричним шляхом освітня спільнота доводить життєздатність форм своєї діяльності.

Метою статті є уможливити реконструкція ринкових перетворень у СВО через використання логічних припущень, що дозволяє використовувати емпіричні доведення як вихідні умови для подальшого реформування.

Виклад основного матеріалу досліджень. Перше логічне припущення – комерціалізація ВО як складова ринкового век-

тора розвитку суспільства. Прийняття 1991 р. Закону України «Про освіту» відкрило нову епоху в українській вищій школі. 1992–93 навчального року (далі – н. р.) в історії ВО України розпочався новий відлік часу. Товарно-ринкові відносини, по суті, перетворили сферу вищої освіти на ринок ПВО. З погляду І. Пасінович, ВНЗ знаходяться в авангарді змін, бо отримали більше свободи і поступово набули ознак підприємницьких структур – диверсифікації та комерціалізації діяльності, орієнтації на ринковий попит [7, с. 10]. Стан і тенденції розвитку ринку характеризують показники попиту і пропозиції. Загальний попит на ПВО визначає показник «чисельність студентів» (B_i), а пропозицію – «кількість ВНЗ» (N_i). Пасінович І. вважає, що сучасному етапу розвитку ВО притаманні різні за формою власності, структурою організації та управління моделі функціонування державних і приватних ВНЗ [7, с. 11]. Тому попит уточнюють показники «чисельність студентів державних і комунальних ВНЗ» (B_i^o) і «чисельність студентів приватних ВНЗ» (B_i^n), а пропозицію – «кількість державних та комунальних ВНЗ» (N_i^o) і «кількість приватних ВНЗ» (N_i^n).

Т а б л и ц я 1

Динаміка кількості ВНЗ I-IV рівнів акредитації та чисельності студентів у розрізі форм власності

Навчальний рік										
95/96	00/01	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
Кількість ВНЗ, одиниць										
1037	979	951	920	904	881	861	854	846	823	803
Кількість державних та комунальних ВНЗ, одиниць										
926	816	749	721	702	685	674	666	661	646	636
Кількість приватних ВНЗ, одиниць										
111	163	202	199	202	196	187	188	185	177	167
Чисельність студентів, осіб										
1540498	1930945	2709161	2786582	2813798	2763873	2599426	2491288	2311557	2170141	2052678
Чисельність студентів державних та комунальних ВНЗ, осіб										
1469419	1770859	2310052	2359675	2380385	2348246	2243656	2181363	2042724	1946666	1861600
Чисельність студентів приватних закладів, осіб										
71079	160086	399109	426907	433413	415627	355770	309925	268833	223475	191078

Джерело: розроблено автором

У табл. 1 подано динаміку кількості ВНЗ і чисельності студентів у розрізі форм власності вишів [11, с. 8; 12, с. 7, 9, 10]. Навчального року календарний рік позначено останніми двома цифрами, наприклад, 95/96 н. р. – 1995–96 навчальний рік, 09/10 н. р. – 2009–10 навчальний рік тощо. Згідно з даними табл. 1, до 07/08 н. р. чисельність студентів щорічно зростала, а після – щорічно зменшувалась. Чим керувалася Цимбал Л. 2010 р., коли аналізуючи стан ринку ПВО в Україні, визнавала наявність за останні п'ять років тенденції зростання обсягу послуг [8, с. 8]. Щорічні позитивні темпи приросту B_i протягом дванадцяти років, з 95/96 н. р. до 07/08 н. р., нижче за негативні темпи приросту протягом шести років, з 07/08 н. р. до 13/14 н. р. Якщо тенденція скорочення B_i протягом наступних років не зміниться, то $B_{19/20} < B_{95/96}$. Значення $B_{07/08}^o$ і $B_{07/08}^n$ найбільші у періоді, а щорічні темпи їх динаміки до і після 07/08 н. р. подібні B_i . Існує ймовірність того, що у 07/08 н. р. мав місце фізичний максимум попиту. Навіть, якщо в осяжному майбутньому B_i зростатиме, то його якісні характеристики будуть іншими, оскільки потреби особистості, бізнесу і суспільства у ПВО постійно еволюціонують. Нав'є Г. відносить рух університету Європи у напрямі масової ВО до одного з вододілів його історії. З 1950-х до 1990-х університет як складова системи ВО зазнав важкого і тривалого тиску спіралеподібного зростання кількості студентів [6, с. 41].

Дані табл. 1 указують на щорічне зменшення N_i . $N_{95/96} > N_{13/14}$ на 234 ВНЗ, що становить 22,56 %. Цимбал Л., навпаки, зростання N_i^n трактує невисоким бар'єром входу на ринок ПО [8, с. 7]. Також щорічно скорочувалося N_i^o . В абсолютному вимірі $N_{95/96}^o > N_{13/14}^o$ на 290 ВНЗ, а у відносному – на 31,31 %. Значення $N_{95/96}^n$ свідчить про дієвість формування приватного сектору СВО за попередні роки. $N_{05/06}^n > N_{95/96}^n$ на 82 %. 05/06 н. р. приватні ВНЗ були численні, а наступні два роки їх створення

призупинилось. Протягом 14 років відбувалась активна комерціалізація вітчизняної ВО, а за останні 6 років періоду N_i^n скоротилась на 17,32 %. Темпи скорочення N_i^o більш повільні, ніж темпи N_i^n . Пасінович І. пояснює різке скорочення ВНЗ Львівщини входженням ВНЗ I–II рівнів акредитації до складу ВНЗ вищих рівнів [7, с. 12]. Кучерецько С. аналогічно трактує поступове скорочення ВНЗ I–II рівнів акредитації протягом останніх років. Зменшення N_i^n вона приписує політиці міністерства, спрямованої на об'єднання державних вишів, та дії ринка [10, с. 21]. Зменшення N_i^o не означає, що до 07/08 н. р. не відбувалось створення нових державних вишів, а збільшення N_i^n – відсутність зменшення з ринку приватних ВНЗ. Якщо збільшення B_i^o відбувалося як за рахунок комерційної діяльності «старих», так і створених після 1991 р. вишів, то B_i^n зростала за рахунок ВНЗ, створених після 1991 р. Слід констатувати, що 08/09 н. р. був значним для кон'юнктури ринку ПВО, оскільки B_i почала зменшуватись. Розпочалась нова фаза ринку, а значить, виші повинні були усвідомити нові реалії та почати пристосовуватися до них. Причому ці реалії виникли не 2008 р., а набагато раніше, коли було визначено ринковий вектор реформування СВО. Тому що фаза зростання ринку тривала понад півтора десятка років, є багато пояснень. Зараз важливо інше – сучасна фаза ринку може бути настільки ж тривалою, що вимагає вивчення притаманних їй тенденцій.

Вищесказане свідчить про наявність за останню чверть століття активної фази формування національного ринку ПВО. Середньорічний ланцюговий темп приросту (\bar{T}_{np}^n) B_i з 08/09 н. р. становить – 5,10 %, а N_i складає – 1,95 %, тобто попит на ПВО скорочувався вдвічі стрімкіше ніж кількість вишів. $\bar{T}_{np}^o B_i^o$ становить – 4,53 %, а $\bar{T}_{np}^n N_i^o$ складає – 1,63 %. Примітно, що $\bar{T}_{np}^o N_i^o$ за період становив – 3,62 %, тобто принципова зміна попиту не відобразилась

на пропозиції. $\bar{T}_{np}^n B_i^n$ становить – 12,73 %, а $\bar{T}_{np}^n N_i^n$ складає – 3,45 %, тобто попит на послуги приватних ВНЗ скорочується вчетверо швидше, ніж їх кількість. Приватні виші, з погляду Пасінович І., підсилюють як конкурентне середовище, так і громадянське суспільство. Причину автор вбачає у високому рівні їх свободи і маневреності, що дозволяє диверсифікувати їх діяльність [7, с. 12].

Друге логічне припущення – посилення конкуренції вишів як наслідок ринкових перетворень. Різниця у темпах динаміки попиту і пропозиції свідчить про скорочення чисельності студентів, що навчаються в одному ВНЗ. Ця обставина є прямим свідченням даної тенденції вишів. Посилаючись на вихідну умову реформування СВО, посилення конкуренції є похідною від її комерціалізації. Порівнюючи кількість ВНЗ в Україні 1991 та 2013 років, Ку-

черенко С. констатує, що сучасному ринку ВО притаманний високий рівень конкуренції [10, с. 20]. Для Бока Д., навпаки, загострення суперництва між університетами є причиною їх комерціалізації [1, с. 36, 38]. По суті, динаміка показника «середня чисельність студентів вищого навчального закладу» (F_i) відображає зміну напруги конкурентної боротьби вишів. Оскільки F_i демонструє відношення загальної пропозиції (N_i) до загального попиту (B_i), то його значення є середнім, тобто умовною величиною чисельності студентів у виші. Саме умовний характер показника дозволяє виявити загальну тенденцію розвитку ринку ПВО. Відповідно показники F_i^o і F_i^n демонструють середню чисельність студентів у державному (або комунальному) і приватному вишах. У табл. 2 подано динаміку значень F_i , F_i^o і F_i^n .

Т а б л и ц я 2

**Динаміка середньої чисельності студентів
у ВНЗ I–IV рівнів акредитації за формами власності**

Показник	Навчальний рік										
	95/96	00/01	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
F_i	1486	1972	2849	3029	3113	3137	3019	2917	2732	2637	2556
F_i^o	1587	2170	3084	3273	3391	3428	3329	3275	3090	3013	2927
F_i^n	640	982	1976	2145	2146	2121	1903	1649	1453	1263	1144

Джерело: розроблено автором

Починаючи з 09/10 н. р. щорічно F_i і F_i^o скорочувались, а зменшення F_i^n розпочалось роком раніше. Відмінність у темпах динаміки попиту (B_i^o , B_i^n) і пропозиції (N_i^o , N_i^n) після 07/08 н. р. зумовила специфіку змін F_i^o і F_i^n . Пасінович І. вказує на незначну кількість студентів у приватних ВНЗ [7, с. 12]. Починаючи з 08/09 н. р. $\bar{T}_{np}^n F_i^o$ становив – 3,10 %, а $\bar{T}_{np}^n F_i^n$ з 07/08 н. р. – 9,61 %, тобто чисельність студентів у приватному виші скорочувалась втричі швидше ніж у державному. Слід зазначити, що $N_{09/10}^n < N_{10/11}^n$, незважаючи на скорочення B_i^n і F_i^n . Цей факт, а також

від'ємні значення $\bar{T}_{np}^n F_i^o$ і $\bar{T}_{np}^n F_i^n$ переконують у відсутності у ВНЗ намірів домовлятися щодо поділу ринку на зони комерційного впливу. Цимбал Л. вбачає особливості ринку ПВО у значній частці ВНЗ з малою чисельністю студентів, обмеженим вибором спеціальностей і великою кількістю відокремлених підрозділів. Такий стан ринку вона пояснює необхідністю забезпечення його рівноваги [8, с. 7]. Отже, рівновага попиту і пропозиції на вітчизняному ринку ПВО досягається за допомогою досконалої (вільної) конкуренції ВНЗ.

Третє логічне припущення – ціноутворення як метод конкурентної боротьби на ринку ПВО. Для досягнення рівноваги в умовах вільної конкуренції використовується ціновий інструментарій. Скорочення

протягом декількох років F_i , F_i^0 і F_i^n є доказом вибору ВНЗ як конкурентної переваги – саме тактики демпінгу. Пасінович І. констатує значну різницю вартості навчання за однаковими напрямками у ВНЗ. Головну роль у визначенні ринкової вартості навчання, на її думку, відіграють нематеріальні чинники, які передбачають щорічне визначення та оприлюднення рейтингів ВНЗ. Ціну на ПВО встановлює ВНЗ, а держава опосередковано впливає на її визначення через рекомендації верхньої й нижньої межі оплати навчання [7, с. 12, 17]. Оскільки якість освітніх послуг в Україні детермінується стандартами, то зниження ціни для вишів, які не мають власного бренду, є єдиним дієвим інструментом конкурентної боротьби. Бок Д. указує на перевагу вишів-лідерів, які мають міцну репутацію, і на складне становище інших, які її не мають [1, с. 125]. Ще 13 років тому Патора Р. стверджував, що ВНЗ диференціювали пропозицію освітніх послуг за цінним чинником, що не сприяло їх розмежуванню у довгостроковій перспективі та призводило до жорсткої цінової конкуренції [4, с. 32]. Якщо взяти до уваги перспективу, то історія бізнесу довела, що ця тактика має часові обмеження, через те що нижньою межею ціни є собівартість товарів і послуг. У першу чергу, це стосується приватних вишів, які не можуть дозволити собі надавати освітні послуги, зазнаючи при цьому збитків.

Слід зауважити, що сучасній СВО притаманна слабка визначеність ціни на освітні послуги. Спираючись на американський досвід, Бок Д. стверджує, що ринок ВО відчуває нестачу в зрозумілих критеріях оцінювання успіху. Жоден університет не в змозі точно визначити обсяг знань, отриманий студентами на заняттях, а тому ректори не можуть достеменно знати вартість одиниці послуг [1, с. 50]. Неборський Е. вбачає складність у побудові системи управління ВО через відсутність критеріїв визначення ціни знань, яка слугувала б визначальним чинником перетворення знань на об'єкт економічних трансакцій. Оскільки відсутні одиниці виміру знань, то єдиною формою їх економічного існування є ліцензія на готовий продукт. Низка пи-

тань ціноутворення на ПВО, на його думку, залишаються відкритими [5, с. 32, 33]. Якщо Бок Д. і Неборський Е. шукають розв'язання проблеми вимірювання послуг у контексті співвідношення дії та результату, то Пасінович І. зосереджується на злободенних проблемах. На розсуд авторки, ціноутворення повинно забезпечити доступність ВО, не допустити демпінгу, який означає низьку якість навчання, дотримуватись співвідношення ціни з якістю ПВО [7, с. 17]. З цього приводу виникає питання, чи в змозі ціноутворення одночасно надати доступ до освіти широким верствам населення, виключаючи при цьому демпінг і забезпечуючи відповідність ціни її якості.

Ціна, безумовно, впливає на доступність до ВО, як і на придбання будь-якого товару або послуги. Пасінович І. переконана, що в умовах тенденції масовості ВО і збільшення її платності необхідне вироблення регулятивних і стимулюючих важелів для комерційних банків, здатних перевести кредити на навчання з розряду ризикових на забезпечені й вигідні [7, с. 10, 18]. Отже, за умов, коли одні бажають отримати знання, а інші – їх продати, банкам слід знайти інструменти, що дозволяють з мінімальним ризиком задовольнити бажання обох сторін. Автор аргументує це тим, що бажання першої сторони настільки велике, що за браком власних коштів вона готова використовувати позикові. Бажання другої сторони детермінується ризиком не отримати оплату за освітню послугу. За цих обставин ціна не є вирішальною у виборі споживачів.

Слід констатувати, що демпінг – відповідна реакція вишів на низьку платоспроможність населення, брак державних коштів та високий рівень конкуренції. За цих обставин будь-які, нехай навіть найпрогресивніші інструменти ціноутворення, не дозволять його усунути. Демпінг неминуче знижує якість послуг, тобто в даній ситуації конкуренція має зворотний ефект. Бок Д. повідомляє, що завдяки комерції університети вимушені були послабити вимоги до абітурієнтів, знизити якість освіти за рахунок його здешевлення [1, с. 120]. Але Пасінович І., навпаки, відно-

силь реальну конкуренцію між ВНЗ до визначальних чинників якості освіти [7, с. 10].

Четверте логічне припущення – низький рівень задоволення якісних і кількісних потреб роботодавців як наслідок демпінгу на ринку ПВО. Зростання рівня охоплення молоді ВО Кучеренко С. пояснює, по-перше, збільшенням попиту на ринку праці на висококваліфікованих фахівців, по-друге, зростанням доходів населення, по-третє, завдяки можливостям отримання освіти на платній основі, по-четверте, збільшенням кількості ВНЗ і місць у них відповідно [10, с. 20]. Значить, на першому місці – потреби ринку праці, а потім уже можливості особистості та готовність вишів.

Причину падіння якості підготовки фахівців Мосьпан Н., пояснює особистими інтересами ВНЗ, орієнтованими на попит споживачів. Саме вони призводять до зростання контингенту студентів, який зумовлює рівень бюджетного і позабюджетного фінансування. Завдяки їх інтересів ринок праці перенасичений фахівцями «модних» професій, наприклад юристів, економістів. До похідних невідповідності параметрів ВО потребам ринку праці належать: дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці; невідповідність вимог вакансій професійним і кваліфікаційним якостям випускників; молодіжне безробіття; регіональні диспропорції [9, с. 145–150]. Пасінович І. одночасно пояснює проблеми у працевлаштуванні випускників вишів відсутністю запиту з боку роботодавців і помічає, що ВНЗ Львівщини слабо реагують на запити ринку праці. Авторка прагне залучити державу до налагодження взаємодії ринків праці та освітніх послуг [7, с. 13, 24]. Неузгодженість цих ринків не є прерогативою українського суспільства. Патора Р. наполягає на тому, «що відсутність чіткої стратегії реформування ВО в процесі становлення ринкових відносин призвели до того, що в Польщі є невідповідність професійно-кваліфікаційної структури спеціалістів потребам економіки і попиту на ринку праці» [4, с. 285]. Слід припустити, що такі обставини притаманні розвитку СВО на етапі ринкового реформування.

У свою чергу, Неборський Е. наголошує на необхідності нових досліджень у галузі економіки освіти у зв'язку з перенасиченням ринку праці США кваліфікованою робочою силою [5, с. 7]. На думку Нав'є Г., університети Східної, Центральної та Західної Європи за останні 40 років здійснювали пошук шляхів через зв'язок з економікою. Відмінності знаходилися у площині інституціональних структур і системах їх контролю та відображали модель людського прогресу і, таким чином, демонстрували пріоритети і цілі діяльності університетів [6, с. 64]. Отже, взаємодія СВО з бізнесом у царині задоволення потреби у висококваліфікованих працівниках є універсальною проблемою планетарного масштабу. Однак Пасінович І. підкреслює наявність суперечливої ситуації, за якої держава не забезпечує випускників ВНЗ робочими місцями, але через державні освітні стандарти контролює зміст і організацію освіти. Авторка пропонує надати права університетам дослідного типу, формувати власні освітні стандарти [7, с. 17]. Логіка автора щодо дослідних ВНЗ є зрозумілою. Але якщо бути послідовним, то право самостійно формувати зміст освітньої послуги має бути надано всім закладам, оскільки наявність ліцензії є запорукою відповідності стандартам якості освіти. Якщо у країнах Центральної та Західної Європи держава ніколи не регламентувала номенклатуру ПВО, то в умовах української дійсності повна самостійність у даному питанні виглядає надто радикальною. Пасінович І. звернула увагу на загальне протиріччя, оскільки апіорі будь-яке регламентування змісту послуги в умовах ринку не в змозі забезпечити його відповідність професійно-кваліфікаційним потребам роботодавців. Тому будь-яка, нехай найпрогресивніша, спроба державного втручання у номенклатуру, що здійснюється зі шляхетною метою, є пережитком командно-правової системи регулювання.

П'яте логічне припущення відображає занепокоєність західних учених наслідками конкуренції вишів за межами СВО. Інституційний характер ВО не розширює, а стирає межі наслідків освітніх реформаций. Так, Нуссбаум М. стурбована, що у

метушливій атмосфері суперництва втрачаються важливі здібності, які віграють ключову роль у природному процвітанні будь-якої демократії та створенні гідної світової культури. Останнє є підґрунтям конструктивного розв'язання найбільш гострих світових проблем [3, с. 21]. Отже, можна зробити висновок, що конкуренція у СВО шкодить демократії.

Для Бен-Перец М. притаманна оригінальність мислення. Вона стверджує, що підготовка кваліфікованих кадрів є базовою основою структурної перебудови західних економік задля підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Для викладачів підсумком цього процесу змагання є втрата їх ролі у відтворенні моральних аспектів викладання задля створення більш справедливого і рівноправного суспільства. Авторка занепокоєна загостренням освітньої нерівності, як далекосяжним наслідком капіталістичної економічної глобалізації на життя людей. Левову частку освітніх починань глобалізація змусила підпорядкувати ринковому змаганням, тобто моральний голос освіти приглушено [2, с. 16–17]. Те, що західні вчені звертають увагу на глобальні наслідки реформування ВО, змушує підійти до дослідження розвитку цієї сфери у контексті поєднання національного і міжнародного рівнів. За-рубіжний досвід акцентує увагу на необхідності вивчення того, якою мірою вища школа справляється з покладеною на неї суспільством соціальною місією і при цьому забезпечує економічну конкурентоспроможність країни у глобальному масштабі.

Логічні припущення дозволили зробити абстрактну реконструкцію ринкових перетворень у СВО. Першою вихідною умовою слід уважати динаміку попиту і пропозиції ПВО. На початковому етапі ринкових перетворень завдяки появі приватних вишів і активізації комерційної складової діяльності державних вдалося повною мірою задовольнити попит на ПВО, який різко зріс. За порівняно короткий термін українська ВО отримала масовий характер, що відповідало європейським тенденціям розвитку протягом декількох попередніх десятиліть. На зміну підйому

прийшов спад попиту, але при цьому темпи скорочення попиту випереджають темпи зменшення кількості вишів.

Друга вихідна умова – вид суперництва ВНЗ за обмежені ресурси. Різниця в темпах динаміки попиту і пропозиції загострює конкурентну боротьбу вишів за ресурси, що скорочуються. Судячи за середньою чисельністю студентів, приватні виші програють боротьбу державним, але наявність ВНЗ з малою кількістю студентів, з одного боку, свідчить про низький рівень витрат на навчання, а з іншого – про бажання студентів здобувати освіту саме в таких закладах. За всіма ознаками ринку притаманна досконала конкуренція, яка передбачає свої правила боротьби.

Третя вихідна умова – наявність межі цінової конкуренції. В атмосфері досконалої конкуренції ціни на освітні послуги є вагомим аргументом у цій боротьбі, але для багатьох вишів демпінгові ціни – це єдиний аргумент. Досконала конкуренція з часом трансформується у непродуктивну конкуренцію, яка не дозволяє ВНЗ установлювати справедливі ціни на ПВО, які б сприяли розширеному відтворенню освітнього процесу. У кожного вишу є своя нижня межа кількості студентів, якій відповідає ціна, що забезпечує доцільність і ефективність його діяльності. Динаміка середньої чисельності студентів у вишу не може довго бути негативною, оскільки для частини ВНЗ це означає наближення до нижньої межі.

Четверта вихідна умова – послідовна втрата довіри до якості ВО з боку зацікавлених сторін. Ситуація, коли всі конкурують зі всіма, не дозволяє з'ясувати справжню якість послуги окремого ВНЗ. Дисбаланс розвитку ринку освітніх послуг і ринку праці є рушійною силою, яка приводить у рух узгодження інтересів особистості, держави, бізнесу і безпосередньо вищої школи. На окремих етапах розвитку СВО неузгодженість посилюється завдяки непродуктивній конкуренції, зумовленої демпінгом і небажанням вишів керуватися здоровим глуздом.

П'ята вихідна умова – наявність зворотного зв'язку між ВНЗ, що результати реформування СВО позначаються на цін-

ностях демократичного суспільства доводить необхідність контролю з боку суспільства за ходом освітніх реформ. Як соціальний інститут вища школа покликана виконувати одну із соціально значущих функцій – закладати у свідомість студентів необхідність слідування принципам громадянського суспільства. Доказом того, наскільки вона справляється із цією місією, є соціально-політична стабільність суспільства.

Таким чином, початкові умови переконують у необхідності зміни парадигми розвитку вищої освіти. Реалії такі, що подальший розвиток у цьому напрямі не сприятиме реалізації, а також суміщенню інтересів особистості, суспільства в особі держави, бізнесу та ВНЗ.

Література

1. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования / Д. Бок ; [пер. с англ. С. Карпа]. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 224 с.
2. Ben-Peretz M. Policy-making in education: a holistic approach in response to global changes / M. Ben-Peretz. – Lanham : Rowman & Littlefield Education, 2009. – 171 p.
3. Нуссбаум М. Не ради прибыли: зачем демократии нужны гуманитарные науки / М. Нуссбаум ; [пер. с англ. М. Бендет ; под науч. ред. А. Смирнова]. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 192 с.
4. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Р. Патора. – Львів : Нац. ун-т «Львів. Політехніка», 2002. – 336 с.
5. Неборский Е. Экономика образования США: университеты и капитализация : монография / Е. Неборский. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012. – 70 с.
6. A History of the University in Europe. Volume IV. Universities since 1945. / General Editor W. Rüegg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 635 p.
7. Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І.І. Пасінович. – Л., 2009. – 20 с.
8. Цимбал Л. І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг в Україні: автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Л.І. Цимбал. – Чернівці, 2010. – 20 с.

9. Мосьпан Н. В. Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки / Н. В. Мосьпан // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 145-153.

10. Кучеренко С. Ю. Ринок вищої освіти України: економічний аспект / С. Ю. Кучеренко // Економічний вісник університету : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького дер. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький: «Вид-во КСВ», 2014. – Вип. 23(1). – С. 18-25.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.

12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року: стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 165 с.

References

1. D. Bock Universities in market conditions. Commercialization of Higher Education / D. Bock; [trans. from English. С. Karp]. - M.: Publishing house. Home Higher School of Economics, 2012. - 224 p.
2. Ben-Peretz M. Policy-making in education: a holistic approach in response to global changes / M. Ben-Peretz. – Lanham : Rowman & Littlefield Education, 2009. – 171 p.
3. M. Nussbaum Not for Profit: Why Democracy needs humanities / M. Nussbaum; [trans. from English. M. Bendet; under the scientific. Ed. Smirnov]. - M.: Publishing house. Home Higher School of Economics, 2014. - 192 p.
4. Patora R. Market education in the staffing of strategic development / R Patora. - Lviv: Nat. University of "Lviv. Polytechnic ", 2002. - 336 с.
5. Neborsky E. Economics of Education US universities and capitalization: monograph / E. Neborsky. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012. - 70 p.
6. A History of the University in Europe. Volume IV. Universities since 1945. / General Editor W. Rüegg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 635 p.
7. Pasinovich I.I. State regulation of higher education in market conditions: Thesis. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate.

Econ. Sciences: 08.00.03 "Economics and national economy management" / I. I. Pasinovich. - L., 2009. - 20 p.

8. *Tsybal L. I.* Peculiarities of regulation of the educational market in Ukraine: Abstract dissertation for the degree of Ph.D. (Econ). Sciences specials. 08.00.03 "Economics and management of national economy" / L. I. Tsybal. - Chernigov, 2010. - 20 p.

9. *Mospan N. V.* Higher education Ukraine in conditions of market economy / N. V. Mospan // Process Teaching: Theory and Practice. - 2013. - Vol. 4. - P. 145-153.

10. *Kucherenko S. Y.* Market Higher Education of Ukraine: economic aspect / S. Y. Kucherenko // Economic Bulletin of the University:

Coll. Science. works Pereyaslav-Khmelnitsky village. ped. Univ them. H.Skovoroda. - Pereyaslav-Khmelnitsky: "Publisher CSR", 2014. - Vol. 23 (1). – P. 18–25.

11. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2010/11 academic year, stat. Newsletter / ed. by vol. *I. V. Kalachova.* - K.: State Statistics Committee of Ukraine, 2011. - 207 p.

12. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2013/14 academic year, stat. Newsletter / ed. by vol. *I. V. Kalachova.* - K.: State Statistics of Ukraine, 2014. - 165 p.

Загірняк Д. М.

Емпірика ринкових преобразований як базис реформування вищого образования

Рыночные преобразования высшего образования предусматривали весомые успехи в обозримом будущем. Однако реформирование доказало невозможность действенного регулирования рыночной стихии. Использование логических предположений как эмпирических доказательств позволило выполнить умозрительную реконструкцию рыночных преобразований в сфере высшего образования. Доказано, что колебания рыночной конъюнктуры обусловили обострение конкуренции вузов. Выяснено, что использование учреждениями образования в условиях совершенной конкуренции ценовых методов борьбы, приводит к снижению качества образования и как следствие – неудовлетворение качественных и количественных потребностей работодателей в квалифицированных кадрах. Определено, что рыночные преобразования в этой сфере могут иметь далеко идущие социально-политические последствия. Предложено использовать эмпирические доказательства в качестве исходных условий дальнейшего реформирования высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, рыночные преобразования, высшие учебные заведения, совершенная конкуренция, демпинг, рынок труда, качество образования, массовое образование.

Zagirniak D. M.

Market transformation empirics as the basis for reformation of higher education

Market transformation of higher education implied considerable success in the foreseeable future. However, reformation proved it impossible to efficiently regulate the market element. Use of logical assumptions as empiric proofs made it possible to perform a speculative reconstruction of market transformations in the field of higher education. It is proved that fluctuation of market conditions caused intensification of higher educational establishment competition. It is found out that the use of the price method of struggle by educational institutions under the condition of perfect competition, results in decrease of the quality of education, hence, failure to meet employers' qualitative and quantitative demand for skilled personnel. It is determined that market transformation in this field may have far-reaching social and political consequences. It is proposed to use empiric proofs as initial conditions for further reformation of higher education.

Key words: higher education, market transformation, higher educational establishments, perfect competition, dumping, labor market, quality of education, mass education.

Рецензент: Кратт О. А. – доктор економічних наук, професор, професор з покладанням обов'язків завідуючого кафедри «Маркетинг» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.

Reviewer: Kratt O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of laying the duties of the Marketing Department Kremenchug Mykhailo Ostrogradskyi National University, Kremenchug, Ukraine.

e-mail: Liben50@mail.ru

Стаття подана
25.11.2015 р.